

SZIGETVÁR 1566-OS OSTROMA AZ ÁLTALÁNOS ÉS KÖZÉPFOKÚ TÖRTÉNELEMTANÍTÁSBAN

Szebenyi Péter

400 éve, hogy Zrínyi — ahogyan ezt Istvánffy krónikája megőrizte számunkra — így szólt a kirohanás előtt vitézeihez: „A századok sohasem fog-
nak elfeledkezni... tetteinkről és vitézségünkről, sőt magasztalni fogják azt.”¹ S valóban: a századok nem feledkeztek meg a szigetvári hősök tet-
teiről.

„Legyél példa a jó és kegyes ember előtt” — írta Zrínyiről alig 20 esztendő-
vel az ostrom után a Wittenbergi Albumban Batizi Miklós tanító.² S valóban:
a magyar Leonidas példáján négy évszázada nevelődik a magyar ifjúság.³

Attól kezdve, hogy a XVIII. században a történelem fokozatosan önálló
tantárggyá vált a magyar iskolákban, a történelemórákon mindig tanítottak
Szigetvár védelméről.⁴ Ugyanezt nem mondhatjuk el más, mégoly jelentős
végvárról sem.

Lényeges tanulságokkal szolgáló kérdés, mi tette Sziget ostromát olyan té-
mává, mellyel eddig valamennyi ismert történelem tankönyv foglalkozott.
A legnépszerűbb könyvek megfelelő leckeiből kitűnik, hogy íróik az ostrom
jelentőségét értékelve különösen melyik mozzanatot húzzák alá. Losontzi
Hármas Kis Tükrében azt emeli ki, hogy: „maga Sulimán Tsászár... vér-
hasban Sziget alatt meg-hólt, és Selimus fija ült helyében, kivel azután
Maximilián 8 esztendeig tartó békeséget kötött.”⁵ Horváth Mihály ennél a
ténynél erősebben hangsúlyozza, hogy Zrínyinek a „megadás vagy halál közt
lehet még választani” és ő az utóbbit választotta, „hősi halállal végzendő
honának szentelt életét.”⁶ Néhány évtized múlva szórványosan felmerült az
a szempont is, hogy „Szigetvár... mint a balatonvidéki megyéknek kulcsa,
igen fontos volt hazánk dunántúli részére nézve.”⁷ Csak a Horthy-korszakban

¹ Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Budapest, Magyar Helikon, 1962. 353. o.

² Ecsy O. István: Sziget vára és Zrínyi a magyarországi latin költészetben. Kaposvár, Uj Somogy ny. 1935. 29. o.

³ A szigeti ostrom helyét a nevelésügyben jól mutatja, hogy milyen gyakran merítették belőle témájukat a jezsuita iskoladrámák. 1730-ban Pozsonyban, 1740-ben Kassán, 1749-ben Trencsénben, 1751-ben Nagyszombaton, 1770-ben Nagyváradon adtak elő Zrínyiről szóló iskoladrámát.

⁴ Már a legelső rendszeres történelem tankönyvek is jelentős helyet szenteltek Zrínyi alakjának. Severini csaknem 3 oldalon foglalkozik az ostrommal (*Ioannis Severini: Con-spectus historiae hungaricae in usus praesertim iuventutis adornatae. Posonii, Palzko, 1775. 197—199. o.*; *Bolla Márton* pedig még egyetemes történetében is megemlékezik a szigetvári hősről. Idézi: *Dr. Biró Sándor: Történelemtanításunk a XIX. század első felében. Buda-pest, Tankönyvkiadó, 1960. 55. o.*

⁵ Losontzi István: Hármas Kis Tükrő. Pozsonyban és Pesten, Landerer, 1804. 144. o.

⁶ Horváth Mihály: A magyarok története. Pápa, Ref. Főisk. ny. 1843. 69—70. o.

⁷ Ribáry Ferenc: Magyarország története. Budapest, 1879. 40. o.

kezdik hangoztatni — különben történetileg is vitathatóan —, hogy: „A nagy szultánt a kis Szigetvár állította meg Bécsbe vezető útjában”.⁸

A tankönyveket áttekintve úgy látszik, hogy a legjelentősebb mozzanat, amit a tankönyvszerzők nagy többsége kiemel, ami tehát Sziget ostromát állandó tantervi anyaggá tette, a Zrínyi alakjában megtestesülő magasrendű *erkölcsi érték*. Az „inkább dicsően meghalni, mint a várat feladni”⁹ elhatározás példátlanul következetes megvalósítása valóban hatalmas és sokoldalú nevelési lehetőségeket rejt magában. Ezek közül maga a történelem emelte első helyre a hazafias nevelést.

Ha elismerjük, hogy éppen ezért ma is az erkölcsi, és ezen belül a *hazafias nevelés* az 1566-os szigeti ostrom oktatásának alapvető didaktikai célja, helyes számba venni ennek következményeit.

Az adott téma didaktikai alapcéljának valóraváltásában nyilvánvalóan igen nagy szerepet játszik a megfelelő *anyagválogatás*.

A történelemtanítás története folyamán fokozatosan kialakult a szigeti ostrom tanításának egy olyan haladó hagyományt képező törzsanyaga, mely optimálisan biztosíthatja didaktikai alapcélunknak, az erkölcsi és ezen belül a hazafias nevelésnek megvalósítását. Ebbe tartoznak például az ostrom előzményei és kezdete, a tűzvész, Szulejmán halála, az eskü és a kirohanás leírása, valamint a győri sereg szerepének értékelése. Ez utóbbi mozzanat fejlődéstörténete különösen tanulságos.

Az első tankönyvek általában nem emlékeznek meg a győri táborról. A későbbiek egy része pedig tendenciózus beállításban tárgyalja. Így például Fraknoi szerint: „Míg Miksa erélyesebb előkészületeket tett az ellenállásra . . . Soliman . . . Sziget várát vette ostrom alá . . .”¹⁰ Csak jóval a kiegyezés után tűnnek fel az első tankönyvszövegek, amelyek megállapítják, hogy: „Miksa király tétlenül nézte szép számú seregével Szigetvár elesét”.¹¹ Sőt ekkor már akadtak olyan tankönyvírók is, akik elítélték a „bécsi udvar” tétlenségét, mondván, ha az „az egybegyűlt hadat idejekorán útnak indítja, Zrínyit és hőseit megmenthette volna . . .”¹² Ez a hang uralkodott később is a könyvek jelentős részében. Más szerzők ezzel szemben igyekeztek tárgyilagosabb hangot megütni. Megint mások hallgatással mellőzték az egész kérdést. A Horthy-korszak zajos nacionalizmusának idején azonban volt olyan tankönyvíró, aki Zrínyi Miklós címmel 27 sort szánt Sziget védelmének leírására, de ennek éppen $\frac{2}{3}$ részét Miksa szapulására pocsékolta.¹³ Végül a 40-es évek elején néhány könyv ismét hangot változtatott, és Miksa tétlenségének elítélése helyett arról beszélt, hogy Zrínyi „önfeláldozásával megmentette az osztrák sereget”.¹⁴ E rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a győri tábor reális megítélése történelemtanításunk haladó hagyománya, melyet napjainkban sem helyes a középiskolákban mellőzni. E történelmi kérdés jelentősége az erkölcsi nevelés szempontjából az, hogy rávilágít a nemzetközi helyzetre, melyben népünk oly kevés segítséggel vívta élethalálharcát.

Didaktikai céljainknak körültekintőbben kellene meghatározni tehát a tanítandó anyag kiválasztását, e didaktikai céloknak ugyanakkor pontosabban kellene megszabniuk a kiválasztott tananyag *feldolgozási módját is*. Ha a szigeti ostrom tanításának alapvető didaktikai célja az erkölcsi nevelés, kétségtelen, hogy csak úgy érhetünk el megfelelő eredményt, ha a tanulók értelmére és érzelmeire egyaránt hatunk. A történelemtanítás gyakorlata pozitív és negatív példákkal egyaránt bizonyítja, hogy érzelmeket elsősorban

⁸ Szondy György: A magyar nemzet története. Debrecen, 1938. 48. o.

⁹ Neumann Sándor: A magyarok története. Budán, 1844. 74. o.

¹⁰ Frankl Vilmos: Magyarország története. Pesten, 1863. 183. o.

¹¹ Ribáry Ferencz: i. m. 41. o.

¹² Mangold Lajos: Magyarország története. Budapest, 1885. 73. o.

¹³ Szondy György: i. m. 48–49. o.

¹⁴ Pl. Novy Ferenc: A magyar nemzet története. Budapest, 1942. 71. o.

eseményes, a történelmet a maga valóságában átéltető tanítással válthatunk ki. Ez azt jelenti, hogy például Zrínyi kirohanását — elsősorban az általános iskolai tankönyveknek — megfelelő részletességgel kellene előadniuk. Pozitív hagyományokat követnénk, ha tankönyveink szólának a szigetvári hősök esküjéről, Zrínyi díszruhájáról, a zsebébe tett 100—100 aranyról, Juranics Lőrincről és arról, hogy Zrínyi golyótól találva is esküjük megtartására emlékeztette társait. Nyilvánvaló, hogy ez a tárgyalásmód vinne közelebb nevelési céljaink valóraváltásához. Mégis: köztudomású, hogy tankönyveink nem így tárgyalták — és még ma sem így elemzik Sziget védelmét.

A fordulat éve utáni első tankönyvek magáról a kirohanásról egy szót sem ejtettek. A későbbi könyvek már írnak, sőt szépen és konkrétan is szólnak a kirohanásról, de még mindig nem elég eseményesen — azaz nem elég részletesen.

Mi az oka ennek, a kívülálló számára talán érthetetlen jelenségnek? Egyesek szerint az, hogy a történelemórák száma az utóbbi időben csökken. Valójában: 1850-től — amikor a tananyag- és órabeosztás kezd már általánossá válni — a jelenlegi tantervi reformig egy-egy középiskolát végzett, tehát 12 osztályt járt diák összesen átlag 599 órát tanult történelmet. A jelenlegi reform szerint viszont egy tanuló 12 év alatt kb. 627 történelemórán vesz részt. Ennek ellenére — mondjuk — az 50 évvel ezelőtti tankönyvek Szigetvár védelmét általában sokkal eseményesebben tárgyalták mint a jelenlegiek. A zsúfoltság és az ebből eredő — csökkenő tendenciájú, de még mindig meglévő — eseményszegénység valódi okát tehát nem az óracsökkenésben, hanem inkább a követelmények nagymérvű felhalmozódásában kell keresnünk.

A korabeli felügyelői jelentések tanúbizonysága szerint az 1930-as évek második felében a következő követelmények álltak a történelemtanítás előtt: megfelelő jártasság az eseménytörténetben, kronológiai ismeretek, megfelelő topográfiai ismeretek, az egyetemes történelem magyar vonatkozásainak alapos ismerete, a jelenkor eseményeinek ismerete, helytörténeti alapismeretek, a főbb eszmeáramlatok ismerete, művészettörténeti alapismeretek, a fontosabb állami intézmények genetikus fejlődésmenetének ismerete.¹⁵ Ezek a kb. 200 év alatt fokozatosan kialakult követelmények, amelyeknek egy részét különben ma sem nélkülözhetjük — napjainkra *ugrásszerűen* megnövekedtek. Az UNESCO tantervi reformbizottságának határozott állásfoglalása például, hogy a hagyományosnál jóval több egyetemes történelmet kell tanítani — a jelenleginél sokkal részletesebben foglalkozva napjaink történetével.¹⁶ Ezekhez a feltétlenül pozitív és szükségszerűen fellépő követelményekhez járul hozzá az a marxista—leninista világnézetünkől fakadó alapvető feladat, hogy végigvezessük mind az általános, mind a középiskolai tanulókat a történelmi fejlődésnek gazdasági és társadalmi törvényszerűségek által meghatározott menetén. A sokoldalú és teljesen jogos, sőt szükségszerűen jelentkező követelmények viszonylag igen gyors felhalmozódásával sem a gyakorlati, sem az elméleti módszertan nem tudott lépést tartani. Pedig e követelmények kielégítése a hagyományos módszerekkel egyre nehezebbé válik. Ennek az állapotnak következménye a tankönyvi zsúfoltság, ami legintenzívebben természetesen a középkori témáknál jelentkezik. Ez a zsúfoltság viszont kétségtelenül akadályozza a nevelési-oktatási céljaink eléréséhez szintén nélkülözhetetlen eseményesség, életszerűség érvényesülését. Az *ellentmondás* megoldása nem egyszerű. Ez ma talán a történelemtanítás metodikájának legnehezebb, de egyben legfontosabb feladata.

Jelenleg az az út látszik legjárhatóbbnak, hogy — a remélhetőleg tovább

¹⁵ Többek között: Országos Levéltár VKM. K. 507. 81—84. csomó; K. 592. 687. csomó.

¹⁶ History Syllabuses and a world perspective. London, 1962. 8. o.

javuló tankönyvekre támaszkodva — a tanár nem magyarázza végig a tankönyvi szöveg minden mondatát, hanem tananyagonként *kiemeli* a leglényesebb momentumot, így esetleg a várháborúknál Sziget védelmét, és az órán előszóval, történelmi források, képek, diapozitívek, hanglemezek és más szemléltető eszközök felhasználásával életre kelti azt. Ennek alapján levonatja a tanulókkal a megfelelő következtetéseket, amelyeknek birtokában a részletesen nem tárgyalt anyagrészek is megérthetők.

Ez az eljárás feloldja ugyan a korábban vázolt ellentmondást, de kétségtelen veszélyekkel is jár. Ezek közül most csak azt emelném ki, hogy a történelmi események önálló életrekeltése számos elvi és tárgyi hibalehetőséget rejt magában. A szigeti ostrom tanításában például — mint már eddig is láttuk — nemcsak pozitív, de sok retrográd hagyomány is kísérhet. Mindezekelőtt a nacionalizmus. Jellemző, milyen sokáig tanítottak Szigetvár „maroknyi magyar népének” hőstettéről, amire a tankönyvrők le merték írni, hogy a várat magyar és horvát vitézek védték.¹⁷

Emellett az önálló részletezés sok kisebb-nagyobb tárgyi tévedéssel járhat. Példaképpen álljon itt néhány idézet Szigetvár védelmének tankönyvirodalmából. „Bíbor mentéje zsebét megtömte aranyakkal.”¹⁸ Ugyanez máshol: „Sötétkék bársony mentét öltött magára.”¹⁹ Valójában Zrínyi díszruhája valószínűleg égszínkéék volt.²⁰ Más: „mentéje egyik zsebébe a vár kulcsát, a másik zsebébe 100 aranyat tett”.²¹ Ugyanez máshol: „Zrínyi díszbe öltözött, 100 aranyat varrt a dolmányába”.²² A hitelesnek tekinthető források szerint dolmányának zsebeibe 1—1 selyemzacskóba varrt 100—100 aranyat tétetett.²³ Továbbá: „egyik kezébe kardot, a másikba zászlót ragadva... kirohant vitézeivel a törökre”.²⁴ Máshol: „Juranics Miklósnak kezébe adta a nemzeti lobogót”.²⁵ Valójában: valószínűleg Juranics Lőrinc vitte Zrínyi után a dunántúli főkapitányság zászlóját.²⁶ Továbbá: „A véres kézitusában a vitézek mind egy szálíg elestek.”²⁷ Máshol: „A vezér példáját követték bajtársai is, akik hat kivételével szintén bajnokilag múltak ki.”²⁸ Istvánffy feltehetően helyes adatai szerint a vár védői közül hárman vagy négyen maradtak életben.²⁹ Végül: Az 1957-ben megjelent 7. osztályos tankönyv, amelyből több ezer pedagógus tanított és körülbelül 1 millió gyermek tanult, a szigetvári hősök kirohanását szeptember 4-ikére datálta mind a kilenc kiadásában.³⁰

Ha a tankönyvi szövegek, amelyeket pedig a korszak szakértői írtak, ennyire ingadozóak, félt, hogy a gyakorló tanárok még több pontatlanságot követhetnek el. Így a tananyag *történelmi* tárgyalása valamiféle teljesen *történelmietlen* mesélésbe csaphat át. Ezért igen fontos a történelmi események életrekeltése során a hiteles történelmi források felhasználása. De ugyanakkor mindez azt is mutatja, hogy kutatni kell a tantervi zsúfoltság és az eseményesség igénye közötti ellentmondás feloldásának más, *állandóbb és szilárdabb* lehetőségeit is. Ilyenek lehetnek például egyrészt az erősebb szintézisre való törekvés a tankönyvi feldolgozásban, másrészt még határozottabb differen-

¹⁷ Az 1880-as évektől kezdve terjedt el ez a megfogalmazás.

¹⁸ Vargyas Endre: Magyarok története. Győr, 1878. 54. o.

¹⁹ Baróti Lajos—Csánki Dezso: Magyarország története. Budapest, 1897. 108. o.

²⁰ Szigetvári Emlékkönyv. Szerk. Ruzsás L. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 102. o.

²¹ Ujházy László: A magyar nemzet történelme. Budapest, 1903—1904. 17. o.

²² Domanovszky Sándor: Magyarország története. Budapest, 1927. 109. o.

²³ Szigetvári Emlékkönyv. 102. o.

²⁴ Vargyas Endre: i. m. 54. o.

²⁵ Márki Sándor—Pallós Albert: A magyarok története. Budapest, 1921. 32. o.

²⁶ Szigetvári Emlékkönyv. 103. o.

²⁷ Történelem az ált. iskolák 6. osztálya számára. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965. 132. o.

²⁸ Vargyas Endre: i. m. 54. o.

²⁹ Istvánffy Miklós: i. m. 355. o.

³⁰ Kiss Béla: Történelem az ált. iskolák VII. osztálya számára. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965. (Kilencedik kiadás.) 19. o.

ciálás az általános és középiskola tananyaga és feldolgozási módszerei között, vagy a különböző témák árnyaltabb belső tagolása.

De mindez már messze vezet. Különben is úgy tűnik talán, hogy ezek a metodikai kérdések távol esnek a mai nap programjától. Igaz, hogy ez csak látszat. Valójában éppen arról van szó, hogyan juttathatjuk a kutató történészek munkájának eredményeit a nemzet vérkeringésébe, milyen úton-módon biztosíthatjuk, hogy a szigetvári hősök négy évszázados példája eleven erővel hasson a jelenben és a jövőben is ifjúságunkra.

ПЕТЕР СЕБЕНЬИ:

OSAĐA SIGETVARA В 1566-ОМ ГОДУ В ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ И СРЕДНИХ ШКОЛАХ

Резюме

С тех пор, что в XVIII-ом веке история постепенно стала самостоятельным предметом обучения в венгерских школах, на уроках по истории всегда преподавали оборону Сигетвара. Автор рассказывает о том, почему стала оборона Сигетвара такой темой, которой занимались известные до настоящего времени учебники по истории. Из его изложения выясняется, что самый важный момент — который подчёркивают все составители учебников, та высокая «моральная ценность», которая воплощается в фигуре Зриньи.

Решение «лучше славно умереть, чем сдать крепость» и его последовательное проведение вскроет в себе великие и многосторонние возможности воспитания. Из них сама история ставила на первое место патриотическое воспитание.

Признавая то, что дидактической целью преподавания осады Сигетвара в 1566-ом году является и ныне моральное воспитание и в его рамках патриотическое воспитание, автор учитывает его последствия. В дальнейшем автор говорит о соответствующем выборе материала и о способе его обработки.

PÉTER SZEBENYI:

DIE BELAGERUNG SZIGETVÁRS IM JAHRE 1566 IN DER ALLGEMEINEN UND MITTELSTUFIGEN GESCHICHTSLEHRE

Resümee

Seitdem sich im XVIII. Jahrhundert in den ungarischen Schulen die Geschichte zum selbständigen Gegenstande entwickelte, wurde während den Geschichtsstunden immer auch über die Verteidigung von Szigetvár unterrichtet. Der Autor berichtet darüber, was die Belagerung von Szigetvár zu einem Thema machte, mit dem sich bisher sämtliche Geschichtsbücher befaßten. Aus seiner Erörterung kommt hervor, daß der bedeutendste Moment — den der größte Teil der Unterrichtsbuchschreiber hervorhebt — der in Zrínyis Person erscheinende hohe „moralische Wert“ war.

Die konsequente Verwirklichung des Entschlusses „lieber ruhmreich sterben, als die Festung aufgeben“, enthält wahrhaft enorme und vielseitige Erziehungsmöglichkeiten. Aus diesen hob eben die Geschichte die Erziehung im vaterländischen Geiste auf den ersten Platz.

Zugebend, daß auch heute die moralische Erziehung und innerhalb diesen die Erziehung im vaterländischen Geiste das didaktische Ziel beim Unterricht der Belagerung von Szigetvár ist, nimmt er im weiteren deren Folgen in Betracht. Weiterhin spricht er über die entsprechende Wahl des Materials und über die Art der Verarbeitung der auserwählten Materials.